

А. В. Березинський,
к. політ. н., доцент кафедри освітнього менеджменту державної політики та економіки,
КЗВО Дніпровська академія неперервної освіти
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3387-4601>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.11.251

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

L. Berezynskyi,
PhD in Political Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Management, State Policy and Economics,
Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" of Dnipropetrovsk Regional Council

INTEGRATIVE POTENTIAL OF POLITICAL CULTURE IN THE SYSTEM OF POLITICAL RELATIONS DURING THE PERIOD OF SOCIETY TRANSFORMATION

У статті досліджено інтегративний потенціал політичної культури в умовах сучасних трансформаційних процесів. Розкрито сутність політичної культури як механізму соціальної інтеграції через аналіз її структурних компонентів та функціональних характеристик. Визначено, що політичні відносини формуються всередині політичної системи суспільства на двох рівнях: інституційному та системно-нормативному. Проаналізовано концептуальні підходи до розуміння інтегративної природи політичної культури у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Встановлено, що інтегративний механізм політичної культури реалізується через "ядро", яке містить взаємопов'язану цілісність символічних схем, ціннісних орієнтацій та когнітивних структур. Досліджено взаємозв'язок політичної культури та соціальної ідентичності, їх роль у процесах інституційних трансформацій. На основі порівняльного аналізу досвіду різних країн показано, як соціокультурні особливості впливають на успішність демократичних перетворень. Обґрунтовано, що політична культура зберігає стійкість та консолідує потенціал навіть в умовах руйнування інституційного порядку, створюючи можливості для подолання політичних криз. Доведено, що ефективність реформування політичної системи залежить від урахування особливостей національної політичної культури та її ціннісно-нормативного компонента. Визначено, що в умовах України особливого значення набуває формування громадянської політичної культури, яка поєднує учасницькі та традиційні політичні орієнтації.

The article examines the integrative potential of political culture in the context of contemporary transformational processes. The relevance of the study is determined by the need to understand the mechanisms of social integration during periods of radical institutional changes, particularly in Ukrainian society. The essence of political culture as a mechanism of social integration is revealed through a comprehensive analysis of its structural components and functional characteristics. It is determined that political relations are formed within the political system of society at two levels: institutional, which characterizes functional connections between institutions (heads of state, parliamentarism, judiciary, executive power,

civil service, political parties), and system-normative, which establishes the field of responsibility of institutions. The study analyzes conceptual approaches to understanding the integrative nature of political culture in the works of domestic and foreign researchers, including G. Almond, S. Verba, Yu. Pyvovarov, K. Zavershinsky, N. Biryukov, and V. Sergeyev. It is established that the integrative mechanism of political culture is realized through the "core", which contains an interconnected integrity of symbolic schemes, value orientations, and cognitive structures. The core of political culture ensures the interconnected integrity of symbolic schemes of power goal-setting, institutions, and communications. The relationship between political culture and social identity, their role in the processes of institutional transformations is thoroughly investigated. Based on a comparative analysis of the experience of different countries, including African states, Middle Eastern countries, and post-Soviet republics, it is shown how sociocultural features influence the success of democratic transformations. The study demonstrates that the mechanical transfer of Western democratic institutions without considering local political culture leads to the creation of formal democratic infrastructure that does not function effectively. It is substantiated that political culture maintains stability and consolidating potential even in conditions of destruction of the institutional order, creating opportunities for overcoming political crises. The political consciousness constructs a meaningful relationship between political reality and the symbolic structures of the "core", revealing the integrative nature of political culture. It is proven that the effectiveness of reforming the political system depends on taking into account the features of national political culture and its value-normative component. The study determines that in the conditions of Ukraine, which is in a transitional stage from subject to participatory political culture, the formation of civic political culture acquires special significance. This civic culture combines participatory and traditional political orientations, balancing political activity with passivity. The findings indicate that successful democratization requires creating institutions that correspond to the value-normative core of Ukrainian political culture, considering the challenges of military aggression and the need for post-conflict recovery.

Ключові слова: політична культура, соціальна інтеграція, політична система, інституційні трансформації, соціальна ідентичність, демократизація, громадянська культура, ціннісні орієнтації.

Key words: political culture, political system, social integration, institutional changes, democratization, social identity, transformation of society, political relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасних трансформаційних процесів, які переживає українське суспільство, особливої актуальності набуває проблема соціальної інтеграції та консолідації громадян навколо спільних цінностей і цілей. Політична культура як сукупність політичних знань, цінностей, норм та моделей поведінки відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності політичної системи та успішності демократичних перетворень. В період інституційних змін саме політична культура виступає тим механізмом, який здатен забезпечити цілісність суспільства та подолання кризових явищ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблематика політичної культури та її інтегративного потенціалу знайшла відображення у працях класиків політичної науки Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, Р. Інглхарта. Серед сучасних українських дослідників варто відзначити роботи В. Андрушенка, М. Михальченка, О. Бабкіної, В. Цвиха, І. Кресіної, Ф. Рудича, В. Бибика, Г. Зеленько, які розкривають різні аспекти інтегративної функції політичної культури. Значний внесок у

дослідження політичної культури в Україні зробили М. Головатий, А. Колодій, В. Ребкало, Ю. Шайгородський. Проте питання інтегративного потенціалу політичної культури в умовах сучасних трансформацій, особливо в контексті викликів воєнного часу та постконфліктного відновлення, залишається недостатньо розробленим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності та механізмів реалізації інтегративного потенціалу політичної культури в системі політичних відносин в період трансформації суспільства. Завдання дослідження: розкрити теоретичні підходи до розуміння інтегративної природи політичної культури; проаналізувати структурні компоненти та механізми інтеграції; дослідити взаємозв'язок політичної культури та соціальної ідентичності; визначити особливості функціонування політичної культури в умовах інституційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політичне життя суспільства формується в міру виникнення та розвитку держави як знаряддя політичної влади, завдяки якій підтримується цілісність та єдність соціуму. Політичні відносини виникають всередині політичної системи суспільства, інститути якої надають сталості цим відносинам. Зв'язки всередині політичної системи мають два рівні: інституційний, що характеризує функціональні зв'язки між інститутами (глави держави, парламентаризму, судочинства, виконавчої влади, державної служби, політичних партій), та системно-нормативний, що встановлює поле відповідальності інститутів [3, с. 14]. Політичні відносини всередині та поза політичною системою, що об'єднують все різноманіття політичного буття, формують політичне життя суспільства.

Суб'єктно-об'єктні відносини у політичних процесах відображають сутнісні характеристики політичної культури, демонструючи типові риси політичної поведінки та політичних взаємодій. Як зазначали Г. Алмонд і С. Верба, політична система суспільства включає три класи об'єктів: конкретні ролі та структури (законодавчі, виконавчі та судові органи влади); виконавці політичних ролей (президент, прем'єр-міністр, депутати); конкретні політичні дії, рішення та їх реалізація [9, р. 23]. Пізнавальні, емоційно-чуттєві та оціночні орієнтації стосовно цих об'єктів формуються у громадян, створюючи цілісний образ політичної структури.

Інтерналізація політичної системи в когнітивних здібностях, знаннях, відчуттях та оцінках членів суспільства і є політичною культурою. Інтерації з різними об'єктами політичної системи з ініціативи громадян здійснюються через "вхідний" процес, який передбачає активну співучасть членів суспільства в політичній діяльності [1, с. 87]. Тому суто психологічні орієнтації посилюються поведінковими, які реалізуються у вигляді інфраструктури на "вході" політичної системи, що є характерною ознакою учасницької політичної культури. Політична культура акцентує увагу на людині як основному суб'єкті політичних процесів, вказуючи безпосередньо на політичні орієнтації індивіда щодо політичної системи загалом, об'єктів політичної системи та ролі

свого "я" у політичній структурі. Залучені до політичної сфери громадяни здатні співвідносити політичні дії з існуючими правилами та нормами, загальноприйнятими думками та стереотипами поведінки, відтворювати об'єктивну політичну реальність та змінювати політичну систему відповідно до ідеалів та цінностей, якими вони керуються [7, с. 145].

Важливо враховувати вплив індивідуальних особливостей політичних акторів (характер і темперамент, освіту та життєвий досвід, інтереси та бажання) на політичні відносини, що нерідко призводить до розбіжності поглядів та політичного протистояння, яке може завершитися боротьбою, компромісом чи консенсусом. Політична культура претендує на роль зв'язувальної ланки між мікро— та макрорівнем світу політичного, хоча концептуалізація подібного зв'язку виявляється складним завданням [10, р. 41].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців вказують на концептуальну незавершеність в осмисленні інтегративного потенціалу політичної культури. М. Михальченко розглядає політичну культуру як сукупність політичних знань, цінностей, переконань і норм, що визначають політичну поведінку громадян та функціонування політичних інститутів [8]. Накопичений соціально-політичний досвід формує випробувані часом зразки політичної діяльності, осмислені та сприйняті як норми політичної поведінки. Можливості інтеграції суспільства закладені саме в традиційній частині політичної культури, яка є фундаментом для регулювання соціальних протиріч та підтримки стабільного стану суспільства. Проте традиційне розуміння політичної культури залишає поза увагою важливі компоненти: символи, мову, ідеології, цінності та інновації [8].

В. Цвих розширює зміст концепту, досліджуючи когнітивні засади політичної культури. Він розглядає соціальну систему як структуровану цілісність, що існує у вигляді реальних відносин соціальних агентів, які займають ієрархічні позиції, та інститутів [6, с. 78]. Соціальні практики, упорядковані в просторі та часі, взаємопов'язані з індивідами та спільнотами об'єктивними та суб'єктивними зв'язками, які виражаються в ідеальній та матеріальній формі.

Культурно-політичний простір представлений суб'єктивними (схеми мислення та поведінки соціальних агентів) та об'єктивними (інститути та ресурси) структурами, що формують уявлення про культурну та політичну реальність у вигляді символічних схем. Свідомість людини має іманентну здатність конструювати об'єктивні смислові взаємозв'язки [6, с. 82]. Суб'єктивні символічні структури інтерпретують усталені соціальні практики і водночас забезпечують членам соціуму вільне здійснення дій і вираження думок. Ядро політичної культури забезпечує взаємопов'язану цілісність символічних схем цілепокладання влади, інститутів та комунікацій. Завдяки цілісності габітусних, нормативно-процедурних та ціннісних когнітивних схем, що містяться в ядрі політичної культури, легітимується реконструйований інституційний порядок [6, с. 84].

І. Кресіна також вважає інтегративну функцію політичної культури внутрішнім механізмом концепту, представленого сукупністю базисних знань про соціальне життя, які поділяються досить великою частиною су-

спільства та визначають розуміння конкретних політичних ситуацій та поведінку в них [5]. Структурними елементами політичної культури вони називають три групи знань: соціальну онтологію, політичні цінності та операційний досвід. Соціальна онтологія задає базисні уявлення про структуру та властивості соціальної реальності. Нереклексивні когнітивні схеми, що є способом інтерпретації соціального досвіду, становлять постійну і глибоку складову політичної культури, забезпечуючи стійкість політичної поведінки [5]. Цінності розподіляють ситуації за шкалою прийнятності. Операційний досвід як набір стереотипних сценаріїв поведінки є найбільш варіативним елементом політичної культури.

Інтегративна функція політичної культури реалізується на трьох рівнях: як певного типу раціональності (ціннісно-цільової обумовленості діяльності); як сукупного систематизованого соціально-політичного досвіду; як певної форми ідентичності [2, с. 9]. Соціально-політичний досвід залежно від спрямованості та організаційних форм може створювати умови для соціальних перетворень або перешкоджати розвитку суспільства. Важливо підкреслити взаємозв'язок політичної культури та соціальної ідентичності. Громадянська ідентичність як один із типів соціальної ідентичності формується на двох основах: об'єктивній (визначається державою та правовою системою) та суб'єктивній (довільно конструюється людиною) [4, с. 78]. У стабільному суспільстві переважає об'єктивна основа, що забезпечує відтворення соціальних практик відповідно до загальноприйнятого ціннісно-нормативного контексту. У період соціальних змін суб'єктивна основа набуває більшого значення.

Досвід різних країн показує, як соціокультурні особливості впливають на успішність демократичних перетворень. Африканський континент представляє особливий випадок, де народи перебували на різних стадіях розвитку. Колоніальне минуле та штучно створені кордони без урахування етнічної різноманітності призвели до постійних конфліктів [10, р. 287]. Побудова демократії на африканському континенті не дала позитивних результатів, оскільки інституційний порядок романогерманської моделі суперечить соціокультурній ідентичності та політичній культурі місцевого населення.

Аналогічна ситуація спостерігається в країнах Близького Сходу, де більшість населення визнає лише конфесійну ідентичність. Збройне втручання країн НАТО у внутрішні справи близькосхідних держав з метою демократизації не тільки усунуло авторитарних лідерів, але й перетворило держави на осередки громадянської війни [10, р. 312]. Це свідчить про неспроможність механічного перенесення західних демократичних інститутів без урахування місцевої політичної культури. В українському контексті процеси демократизації також стикаються з викликами, пов'язаними з особливостями національної політичної культури. Україна перебуває на перехідному етапі від підданської до учасницької політичної культури, що характеризується поєднанням традиційних та модерних елементів [7, с. 187]. Успішність реформ залежить від здатності враховувати ці особливості та створювати інститути, що відповідають ціннісно-нормативному ядру української політичної культури.

Революція Гідності 2013—2014 років стала потужним каталізатором трансформації політичної культури українського суспільства. Вона продемонструвала зростання громадянської активності та готовність суспільства відстоювати демократичні цінності. Водночас російська військова агресія з 2014 року та повномасштабне вторгнення 2022 року актуалізували питання національної ідентичності та консолідації суспільства навколо спільних цінностей. Особливе значення в умовах сучасної України має формування громадянської політичної культури, яка поєднує учасницькі та неучасницькі (підданські та парохіальні) політичні орієнтації. Громадянська культура є збалансованою політичною культурою, оскільки традиційні неучасницькі орієнтації обмежують надмірну залученість людини до політики, врівноважуючи політичну активність пасивністю [1, с. 341].

Процеси, що відбуваються в українському суспільстві, демонструють стійкість політичної культури навіть в умовах радикальних інституційних змін. Реформування політичної структури не призводить до автоматичної трансформації політичної культури, яка зберігається у відносно незмінному вигляді. Лише з часом відбувається поступова трансформація у співвідношенні часток сегментів, що складають змішаний тип політичної культури [3, с. 19]. Політична культура виявляє стійкість через механізм "ядра", яке містить взаємопов'язану цілісність символічних схем, ціннісних орієнтацій та когнітивних структур. Суб'єктивні символічні структури "ядра" політичної культури створюють єдине поле значень та смислів, які інтерпретують політичні процеси та орієнтують людину в політичній ситуації [6, с. 83]. Саме "ядро" постулює інтегративну природу політичної культури, зміст якої проявляється в єдності політичної поведінки та політичної свідомості.

Інтегративний потенціал політичної культури особливо важливий в умовах кризових явищ та суспільних трансформацій. Руйнування політичної структури викликає кризу ідентичностей, але політична культура зберігає консолідуючий потенціал, об'єднуючи членів суспільства [5]. Політична свідомість конструює смисловий взаємозв'язок між політичною реальністю та символічними структурами "ядра", виявляючи інтегративну природу політичної культури. У контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна, включаючи військову агресію та необхідність постконфліктного відновлення, роль політичної культури як інтегруючого фактора набуває особливого значення. Формування спільних цінностей, символів та норм поведінки стає основою для консолідації суспільства та успішного проведення реформ. Досвід воєнного часу показує зростання патріотичних настроїв, посилення національної ідентичності та готовності до взаємодопомоги, що створює сприятливі умови для формування учасницької політичної культури та подальшої демократизації суспільства [7, с. 265].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інтегративний потенціал політичної культури реалізується через механізм "ядра", яке містить загальноприйняті схеми мислення та поведінки. Політична культура зберігає стійкість навіть в умовах інституційних

трансформацій, об'єднуючи членів суспільства. Ефективність демократичних перетворень залежить від урахування особливостей національної політичної культури. В українських реаліях важливо формувати громадянську політичну культуру, яка поєднує учасницькі та традиційні орієнтації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом механізмів адаптації політичної культури до нових викликів, зокрема в умовах війни та постконфліктного відновлення.

Література:

1. Алмонд Г., Верба С. Громадянська культура: політичні установки і демократія в п'яти країнах. Київ: Основи, 2020. 496 с.
2. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів XXI століття. Вища освіта України. 2019. № 4. С. 5—14.
3. Бабкіна О. В. Політична культура як чинник демократизації суспільства. Політичні науки. 2018. № 3. С. 12—21.
4. Бергер П., Лукман Т. Соціальне конструювання реальності. Київ: Медіум, 2019. 248 с.
5. Кресіна І. О. До питання про предметне поле і методологічні засади правової політології. Правова держава. 2020. № 31. С. 435—445.
6. Завершинський К. Ф. Когнітивні засади політичної культури. Соціологічні дослідження. 2018. № 4. С. 72—85.
7. Михальченко М. І. Українська національна ідея: проблеми та перспективи. Київ: ІПІЕНД, 2021. 312 с.
8. Михальченко М. І. Історичні і політичні передумови цивілізаційного самовизначення сучасної України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 2 (94). С. 5—19.
9. Almond G., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton: Princeton University Press, 2018. 562 p.
10. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change. Princeton: Princeton University Press, 2020. 464 p.

References:

1. Almond, H. and Verba, S. (2020), Hromadianska kultura: politychni ustanovky i demokratsiia v piaty krainakh [The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Andrushchenko, V. P. (2019), "Modernization of pedagogical education in accordance with the challenges of the 21st century", Vyshcha osvita Ukrainy, vol. 4, pp. 5—14.
3. Babkina, O. V. (2018), "Political culture as a factor in the democratization of society", Politychni nauky, vol. 3, pp. 12—21.
4. Berger, P. and Luckmann, T. (2019), Sotsialne konstruiuvannia realnosti [The Social Construction of Reality], Medium, Kyiv, Ukraine.
5. Kresina, I. O. (2020), "On the subject area and methodological principles of legal political science", Pravova derzhava, vol. 31, pp. 435—445.
6. Zavershynskiy, K. F. (2018), "Cognitive foundations of political culture", Sotsiolohichni doslidzhennia, vol. 4, pp. 72—85.

7. Mykhalchenko, M. I. (2021), Ukrainska natsionalna ideia: problemy ta perspektyvy [Ukrainian national idea: problems and prospects], IPIEND, Kyiv, Ukraine.

8. Mykhalchenko, M. I. (2018), "Historical and political preconditions of the civilizational self-determination of modern Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Issue vol. 2 (94), pp. 5—19.

9. Almond, G. and Verba, S. (2018), The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton: Princeton University Press, Princeton, USA.

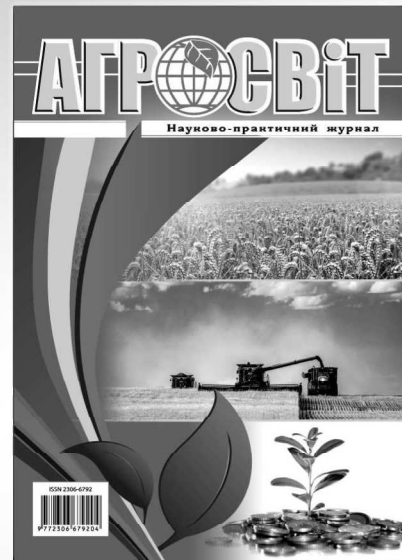
10. Inglehart, R. (2020), Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change. Princeton, Princeton University Press, Princeton, USA.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292